

KLEIN TAMÁS: *SAJTÓSZABADSÁG ÉS DEMOKRÁCIA* (BUDAPEST: GONDOLAT 2020) 521.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.1.07>

A sajtószabadság helyét és pontos kereteit az alkotmányos rendszerben folyamatos viták övezik, e kérdéskör számos részterületét feldolgozta már a magyar szakirodalom. A teljes körű kibontás igénye azonban csak a közelmúltban merült fel. Koltay András és Török Bernát szerkesztésében jelent meg egy a sajtószabadság 21. század eleji folyamatait sokoldalúan vizsgáló kötet.¹ Klein Tamás még ennél is tágabb célt tűzött ki maga elé: a sajtószabadság alapjoga múltjának, jelenének és jövőjének bemutatását, annak felvázolását, hogy honnan merre tartunk ezen a téren.

A sajtószabadságot még az azt zászlójukra tűző márciusi ifjak sem tekintették korlátlanak: a nyilvános diskurzusban való részvétel, valamint az olvasók tájékoztatásával összefüggő fokozott felelősség számos korlátozást indokol, a nyilvánosság szerkezetének alapvető megváltozása a virtuális platformok térnyerésével, legújabbban a járványügyi és a háborús helyzettel összefüggő korlátozások pedig csak tovább fokozták a legitim állami beavatkozás jelentőségét. Hol húzódik azonban a határ a hatalmi érdekeket szolgáló önkényes állami fellépés, valamint a közérdeket szem előtt tartó, alkotmányosan indokolható korlátozások között? Klein Tamás könyve ezen az ingoványos terepen segít könnyebben eligazodni bennünket.

¹ KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. (Budapest: Wolters Kluwer 2015) 736.

A magyar szakirodalomban nem történt még kísérlet a sajtószabadsággal kapcsolatos standardok olyan részletes áttekintésére, mint amelyet Klein Tamás munkájában tapasztalhatunk. Újszerű fogalomalkotására és elismerésre méltó elméleti és dogmatikai megalapozottságára figyelemmel méltán tekinthető Klein monográfiája a sajtószabadsággal kapcsolatos magyar jogirodalom jelentős alkotásának, amely mintegy mérleget von a rendszerváltást követő első három évtized erőfeszítéseinek eredményeiről és kudarcairól ezen a területen.

Klein Tamás négy nagyobb részre bontva tárgyalja a sajtószabadság alkotmányos mércéit, illetve azok történelmi fejlődését. Először a jogtörténeti fogódzókat tekinti át a feudális korszaktól egészen napjainkig, érzéletesen taglalva a különböző autoriter és diktatórikus rezsimek elnyomó intézkedéseit, valamint a velük szemben a sajtószabadságért folytatott szakadatlan, meg-megújuló, látványos sikerekkel, alig feldolgozható kudarcokkal és fönixmadár szerű feltámadásokkal tarkított küzdelmet. Ezt követően Klein a sajtószabadság alkotmányos kereteit mutatja be. E rész legnagyobb érdeme, hogy részletesen kifejti és alátámasztja a sajtószabadság igazolására szolgáló főbb gondolatmeneteket, valamint azt, hogy mi következik ezekből a médiumok mindennapi működésére nézve. A szerző rendkívül alaposan tekinti át az elmúlt évtizedeket érintő alkot-

mánybírósi gyakorlatot, ez alapján az olvasó képet kaphat azokról a főbb alkotmányjogi dilemmákról, amelyek a demokratikus kibontakozás folyamán felmerültek. Emellett Klein a szakirodalomban egyébként is érzékelhető trendet kidomborítva és előtérbe helyezve különös hangsúlyt helyez a szólásszabadság és a sajtószabadság elhatárolására,² a sajtószabadság előbbtől eltérő alapjogi sajátosságaira, a különböző alanyi és tárgyi körre, valamint az ebből eredő szabályozási, valamint a szтендерdeket érintő differenciálásra. A véleménynyilvánítás szabadságának anyajog jellegét továbbra is elismerve úgy tűnik, az egyes kommunikációs jogok sajátosságait felerősítő irányzat válik meghatározóvá a vonatkozó szakmai diskurzusban, e megközelítés érvkészletét pedig számottevően bővítik, árnyalják a Klein monográfiájában olvasható gondolatok. A kötet mondanivalójának jogtörténeti és elméleti, dogmatikai megalapozása tehát kiemelkedő, különösen a sajtószabadság dogmatikájára vonatkozó érvelések, megállapítások jelentős hozzájárulást jelentenek a hazai szakirodalomhoz.

A párfát ritkító gondosság ellenére mégis ide kívánczik a recensens egyik, a kötet struktúrájának egészét érintő kritikai jellegű megjegyzése. Klein minden korábbi kísérletnél nagyobb körültekintéssel látott a sajtószabadság hazai fejlődési irányainak azonosításához, nem véletlen, hogy a könyv, amelyet az olvasó a kezében tarthat, hosszú évek munkájának eredménye. Nagy értéke a kötetnek, hogy egységes logikában, jól követhető gondolatmenetet fűzve tár-

ja elénk a sajtószabadság összefüggéseit. Azonban éppen ez az, ahol talán némi hiányérzetünk maradhat: bár kétségtelen, hogy a szerző utat mutat nekünk az ingoványban, segít átjutnunk egyik pallóról a másikra, és figyelmeztet bennünket arra is, hogy mely pontokon kell különös figyelemmel közlekednünk, ha nem kívánjuk elveszíteni a szilárd talajt lábunk alól. Az úti cél azonban homályban marad előttünk, csak burkolt célzások utalnak arra, mi vár minket a túlparton, illetve minek kellene várnia bennünket. E körben Klein a horizontális hatályú alapjogvédelem megerősítését és *sui generis* szabályozási követelmények érvényesítését hangsúlyozza. A demokrácia megjelenik ugyan a kötet címében, mint a sajtószabadság jelenlegi érvényesülési keretét leíró fogalom, a demokrácia elv alkotmányjogi tartalmához azonban nem jutunk közelebb a későbbiekben, pedig a demokrácia elv részletes tartalma és a sajtószabadság egymásra vetítéséből talán számos értékes következtetést vonhatnánk le az utóbbira vonatkozóan.³ A kötet ugyanakkor elejétől a végéig hangsúlyozza, hogy a sajtószabadság érvényesülése valódi alkotmányossági kritérium, és hogy a szólásszabadságtól elválasztó *differentia specificája* éppen a demokratikus diskurzusokhoz kapcsolódó eszközjellegében ragadható meg. Kétségtelen, hogy a tudományos mun-

² KOLTAY András: „A sajtószabadság önálló alapjogi jellegéről: a sajtó társadalmi felelősségének és többletjogainak kérdése” *Magyar Jog* 2022/1. 35–46.

³ A szerző egy, a monográfiája megjelenését követően született tanulmánya részben ezekkel a kérdésekkel foglalkozik: ld. KLEIN Tamás: A demokratikus diskurzusok és a sajtószabadság közérdekű korlátozhatósága, in CHRONOWSKI Nóra – SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár – SZILÁGYI Emese (szerk.): *Demokrácia-dilemmák: Alkotmányjogi elemzések a demokráciaelv értelmezéséről az Európai Unióban és Magyarországon* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2022) 377 oldal.

kával szemben nem feltétlen elvárás a *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazása, így nem kérhető számon jelen esetben sem ezek részleges elmaradása. A kötet számos erőssége és újszerű gondolata mellett hiányérzetünk inkább annyiban lehet, hogy keveset tudunk meg a szerző tulajdonképpeni világvéletről, a sajtószabadsággal kapcsolatos személyes attitűdjeiről, az álláspontja szerint követhető policy jellegű megoldásokról, a pillanatnyi szabályozási és jogértelmezési környezetben túlmutató konstruktív alternatívákról. Klein monográfiája ideológiai kötöttségektől mentesen, szakmai alapon, következetesen tárja elénk az eddigi alkotmánybírói gyakorlat áttörő eredményeit, valamint gyenge pontjait is, utóbbiak kapcsán azonban nem rajzolódik ki előttünk a továbblépés helyesnek tartott iránya, nem érződik az a vezérgondolat, ami a szerzőt vezette munkája során.

Személy szerint a recenzió műfajának lényegét a bírált munka érdemeinek kétségtelenül hangzatos, de továbbfejlesztéséhez keveset hozzáadó számbavétele helyett a konstruktív kritikai jellegű felvetések kibontásában látom, így a továbbiakban sem a monográfia egyébként igencsak megszolgált dicséretére, hanem a későbbi esetleges továbbfejlesztés, átdolgozás során megfontolásra érdemes pontokra fókuszálok. Teszem ezt azzal a szándékkal, hogy a szerzőt a munka revízióját követően annak angol nyelvű publikálására sarkalljam. A sajtószabadság mércéiről ugyanis nemzetközi szinten is kiterjedt szakirodalmi, sőt nemritkán politikai diskurzus is zajlik. Szerző monográfiája integrálható lehetne a vonatkozó párbeszéd előbbi áramlatába, amennyiben megfelelően tisztázza a Magyarországra vonatkozó és az

általános érvényű megállapítások sokszor most összemosódó határait, illetve a jelenleginél jobban beágyazza könyvét a fordítással párhuzamosan a nemzetközi szakirodalmi diskurzusba.

A harmadik nagy részben Klein a sajtószabadság egyes szelvényjogait elemzi. Megjegyzendő, hogy ez a fogalomalkotás ismét a szerző saját hozzájárulása a sajtószabadság dogmatikájához. A szelvényjogok – kezdve az alapítás szabadságától a szerkesztés szabadságán át a cenzúra tilalmáig – számos izgalmas kérdést tartogatnak, tulajdonképpen ezek szabják meg a sajtószabadság aktuális rezsimjének arcukat, ezek váltják aprópénzre az általánosabb érvényű dogmatikai jellegű megállapításokat. Ebben a körben, némileg kapcsolódva a második részhez is egy komolyabb fenntartásunk lehet: az alkotmánybírói gyakorlat részletezése mellett a sajtószabadság jelenlegi magyar kereteinek háttérül szolgáló nemzetközi jogi környezet, illetve strasbourgi bírósági gyakorlat szinte másodlagosan, érintőlegesen jelenik meg. Nézetem szerint a strasbourgi joggyakorlat nem adalék a sajtószabadság hazai szabályozásához, hanem utóbbinak eredője, a hazai jogalkotás mozgásterét döntően befolyásolják az Emberi Jogok Európai Bíróságán született ítéletek főbb elvi tételei. Ezen reflektorok bekapcsolása nélkül tehát esélyünk sem lehet sikeresen átnavigálni azon a bizonyos ingoványon. Észben tartva a szerző előtt álló nyilvánvaló terjedelmi korlátokat is, egyebek mellett a következő strasbourgi döntéseket érdemesnek tartottam volna a felelevenítésre: *Handyside kontra Egyesült Királyság*;⁴

⁴ *Handyside v. United Kingdom*, ECtHR, Judgement of 7 December 1976, application no. 5493/72.

Lingens kontra Ausztria;⁵ Sunday Times kontra Egyesült Királyság;⁶ Jersild kontra Dánia; ⁷ Smith és Grady kontra Egyesült Királyság;⁸ Garaudy kontra Franciaország;⁹ Plon kontra Franciaország;¹⁰ Monnat kontra Svájc;¹¹ Flux kontra Moldova;¹² MGN Limited kontra Egyesült Királyság;¹³ Pentikäinen kontra Finnország;¹⁴ Perincek kontra Svájc;¹⁵ Lindon kontra Franciaország.¹⁶

Az európai esetjog szélesebb körű beemelése azzal az előnnyel is járna, hogy a szerző konkrét helyzeteken, gyakorlati példákon keresztül is szemléltethetné mondanivalóját, ezek segítségével pedig sokkal kézzelfoghatóbbá válhatnának az általa rögzített tételek is. A monográfiát lapozgatva az olvasónak gyakran támadhat az az érzése, hogy kevés municiót kap ahhoz, hogyan is kellene

az elméleti szinten meggyőzően levezetett konklúziókat átültetni a gyakorlatba, hogyan érvényesülnének ezek a megfontolások akkor, ha hús-vér újságírók konkrét magatartásait kell megítélni. Ezen még az is csak keveset változtat, hogy az előrelátó szerző könyvének befogadását megkönnyítendő az egyes szerkezeti részek végén mindig összefoglalja az adott szekció legfontosabb megállapításait. Ezek a kitételek kétségtelenül hozzájárulnak a megértéshez, ugyanakkor kiderül belőlük az a már említett hiányosság is, hogy elsősorban inkább a múltba és a jelenbe tekintő mondatokat olvashatunk, semmint az előttünk álló kihívások megoldását megcélzó passzusokat.

Ez még akkor is igaz, ha a szerző a teljes negyedik részt a sajtószabadság legújabb kihívásainak – az online platformoknak és a virtuális nyilvánosságnak – szenteli. Megítélesem szerint a szerző némileg helytelenül határozta meg a monográfia irányait, ugyanis túlságosan nagy teret biztosított a vitán felül nélkülözhetetlen jogtörténeti fejtegetéseknek, valamint az elméleti megalapozásnak, így pedig sokkal kevesebb terepe maradt a mindennapjaink sajtójogi gyakorlatát döntően befolyásoló folyamatok tárgyalására. Amikor az analóg médiumok szerepe gyorsan visszaszorulóban van, a nyilvánosság pedig egyre gyorsabban kerül át az online térbe, a sajtószabadság legnagyobb kihívása az ebből eredő, jogilag eddig alig szabályozott kihívásokra történő reflexió. Azt gondolom, hogy későbbi revízió esetén ennek a résznek kellene a leg hangsúlyosabbá és a legerjedelmesebbé válnia, mert a következő évek, évtizedek sajtószabadságról zajló diskurzusát ezek a témák fogják meghatározni. Az

⁵ *Lingens v. Austria*, ECtHR, Judgement of 8 July 1986, application no. 9815/82.

⁶ *Sunday Times v. United Kingdom*, ECtHR, Judgement of 26 November 1991, application no. 13166/87.

⁷ *Jersild v. Denmark*, ECtHRsága, Judgement of 23 September 1994, application no. 15890/89.

⁸ *Smith and Grady v. United Kingdom*, ECtHR, Judgement of 27 December 1999, application no. 33985/96 és 33986/96.

⁹ *Garaudy v. France*, ECtHR, Judgement of 7 July 2003, application no. 65831/01.

¹⁰ *Plon v. France*, ECtHR, Judgement of 18 August 2004, application no. 58148/00.

¹¹ *Monnat v. Switzerland*, ECtHR, Judgement of 6 December 2006, application no. 73604/01.

¹² *Flux v. Moldova*, ECtHR, 2007. július 3., application no. 31001/03.

¹³ *MGN Limited v. United Kingdom*, ECtHR, Judgement of 18 April 2011, application no. 39401/04.

¹⁴ *Pentikäinen v. Finland*, ECtHR, Judgement of 20 November 2015, application no. 11882/10.

¹⁵ *Perincek v. Switzerland*, ECtHR, Judgement of 15 October 2015, application no. 27510/08.

¹⁶ *Lindon, Otchakovskyy-Laurens and July v. France*, ECtHR, Judgement of 22 October 2007, application nos. 21279/02 and 36448/02.

analóg, sőt, szépen lassan az audiovizuális médiára vonatkozó joggyakorlat elemzésének is csak jogtörténeti jelentősége lehet, egyre égetőbbé válik már meglévő jogi fogalomrendszerünk átültetése a virtuális térbe, vagy egészen új jogi konstrukciók kimunkálása. A monográfia bár felismeri ennek jelentőségét, mégis mintha alábecsülné az online platformok és médiaszolgáltatók tevékenységét. Véleményem szerint ma már nem az online nyilvánosság számít kivételes, újszerű jelenségnek, hanem fokozatosan ez válik a közérdekű kérdések megvitatásának elsődleges felületévé. Ezért ma már nem célszerű úgy könyvet írni a sajtószabadságról, hogy ha a korábbi technológiai színvonalon készült sajtótermékek sajátosságaiból indulunk ki, és ezekhez képest mintegy speciális területként vizsgáljuk a virtuális tér jellemzőit. A 2020-as évek elején a modern technológia és a sajtószabadság viszonyrendszere tűnik a legfontosabb részterületnek, így akár ehhez kapcsolódhatna az a bizonyos vezérfonal, amit korábban hiányoltam. Hozzá kell tennem, hogy a könyv még a pandémia előtt íródott, amikor talán még nem látszott ennyire nyilvánvalóan az online sajtó pozíciójának erősödése, illetve nem volt előrelátható a világjárvány hatása sem, amely a személyes kapcsolattartás közegétségügyi kockázatai miatt még inkább a digitális platformokra terelte a közéleti diskurzust. A pandémia, illetve legújabban a háborús helyzet hatásai a sajtószabadságra, valamint annak lehetséges korlátozásai különleges jogrend idején már a könyv megjelenése óta olyan, a közelmúltban nem tapasztalt feszültségeket generáltak, amelyeket Klein még értelemszerűen nem vonhatott be kutatásába, de amelyek fényében érvelése a

könyvet 2023 tavaszán olvasó kollégája számára már furcsának, elavultnak tűnhet. A későbbi reménybeli fordítás és átdolgozás során a legújabb válságjelenségek sajtószabadságra gyakorolt hatásainak beemelése mindenképpen fontos, a körülmények megváltozásából szükségszerűen következő kiegészítés lenne.

Végezetül még egyszer hangsúlyozom, hogy a recenzióban felsorakoztatott kritikai jellegű megjegyzések semmit nem vonnak le Klein Tamás monográfiájának értékéből. Jó szívvel ajánlom a kötetet mindenkinek, aki többet szeretne megtudni a sajtószabadság jogi kereteinek ingoványán átvezető ösvényekről, hazai múltjáról, jelenéről és jövőjéről, a mindig újra és újra feltámadó fénixmadár pályájáról. Ugyanakkor úgy vélem, könyvének megírásával néhány szerzőtársával együtt Klein a modern magyar sajtójog egyik nagy esélyét készítette elő. Rendelkezésre áll most már az a jól strukturált történeti és elméleti alap, amelyre egy koherens, a gyorsan változó technológiai környezetre is reflektálni képes szabályozási környezet, valamint jogértelmezési keret felépíthető. Ezek aprólékos kimunkálása azonban még előttünk álló feladat, ebben a munkában pedig Klein Tamás monográfiája fontos hivatkozási pont lehet. Amennyiben pedig némileg átdolgozott formában angolul is olvashatjuk majd, a kötet a külföldi szakmai közvélemény érdeklődését is felkeltheti.

*Szentgáli-Tóth Boldizsár**

* PhD, tudományos főmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: szentgali-toth.boldizsar@tk.hu.